

SOCIOLOGICKÉ PROBLÉMY POLSKÉ LIDOVÉ ARMÁDY

(Recenze knihy: J. Graczyk „Problemy
sociologiczne Ludowego Wojska Polskiego“
Warszawa, WMON 1972)

Podplukovník
RSDr. Miroslav Ryška, CSc.

Autor knihy, dlouholetý pracovník Vojenské politické akademie Dzeržinského ve Varšavě, věnuje soustavnou pozornost konstituování marxistické sociologie armády a jejímu rozvoji.

Jeho práce sleduje dva základní cíle. Usiluje o systematické utřídění a zobecnění podstatné části výsledků sociologických výzkumů v PLA, především z oblasti sociologie výchovy a vzdělání. Druhým cílem autora je dát především mladým důstojníkům na základě těchto poznatků praktická sociotechnická doporučení, jak jednat v praxi k dosažení cílů současné vojenské politiky strany, vypracované na VI. sjezdu PSDS v prosinci 1971. Poznamenáme, že absolventi vojenských vysokých škol PLA mají solidní sociologickou průpravu, aby mohli těchto poznatků a doporučení prakticky využívat.¹⁾

Cílům knihy je podřízen její obsah, rozdělený do šesti kapitol:

- I. Meritorní a metodologické otázky sociologických výzkumů v armádě.
- II. Armáda jako sociální systém.
- III. Složení důstojnického sboru a jeho vzdělání.
- IV. Sociální role důstojníků.
- V. Názory důstojníků na efektivnost studia na vysoké škole. Životní plány a aspirace.
- VI. Vnitřní vztahy v armádě jako systém normativních závislostí a působení.

Větší pozornost věnují v recenzi těm kapitolám, které mohou zajímat čtenáře Vojenské mysli.

V první kapitole věnuje autor pozornost funkcím sociologie armády, které dělí na tři: informační (poznávací), sociotechnickou (sociální inženýrství) a ideologickou (výchovnou). Poznávací funkce, která má teoretickou a praktickou stránku, je nejvýznamnější, neboť rozhoduje o možnostech ostatních dvou funkcí. Význam sociotechnické funkce narůstá zvláště v souvislosti s růstem významu principu učit vojska tomu, co potřebují v soudobém boji. Výchovná funkce spočívá především ve využívání argumentů sociologie v probíhajícími třídními ideologickým boji, v boji proti antikomunismu a při utváření společenského vědomí a postoju vojáků. Účinnost sociologických poznatků v ideologickém boji je dána zvláště tím, že umožňuje lépe, racionálněji porozumět vlastní činnosti i činnosti nepřítelů.

¹⁾ Určitou představu o rozsahu sociologické přípravy absolventů vojenských vysokých škol PLA nám dává příručka E. Olczyka a J. Staciwy: Wybrane zagadnienia socjologii wojska, Warszawa WMON 1969.

Programově doporučuje autor zaměřit se na řešení těchto problémů: velení a řízení, funkce socialistické armády, bojové tradice a jejich fungování ve vědomí vojáků, přeměny ve složení důstojnického sboru a jeho vzdělání a společenské vztahy v armádě.

Druhá kapitola, věnovaná armádě jako sociálnímu systému, obsahuje tři problémové okruhy: činitele, které určují společenský systém armády; základní rysy PLA; společenské funkce armády.

Činitele, které určují charakter společenského systému armády, dělí na ekonomické, sociálně politické, doktrinární a geografické.

Základní rysy PLA rozděluje na dvě skupiny: sociálně politické, které se v podstatě shodují se sociálně politickými principy výstavby armády socialistického státu²⁾; k nim navíc vymezuje soudobost armády, která má technickou a lidskou stránku. Do druhé skupiny zahrnuje strukturální charakteristiku PLA.

Funkce PLA klasifikuje v tradičním pojetí, jak je známe u J. J. Wiatra, na základní funkce, která je hlavní a má dvě stránky: vnější a vnitřní a dodatečné, které jsou zpravidla v polské literatuře nazývány sociálními. K nim náleží funkce občanskovýchovná, propagačně politická a hospodářská.

Při charakteristice vnější funkce je, mimo jiné, zajímavá ta část, která si všímá souvislosti této funkce s ekonomickým, vědeckým a morálním potenciálem.

Vnitřní funkci PLA popisuje způsobem, který již zakotvil v marxistické tradici. Zdůrazňuje, že zatím nevznikly takové podmínky, které by umožnily odumření vnitřní funkce PLA. Avšak tou měrou, jak vznikají podmínky pro postupný zánik této funkce, narůstá význam sociálních, zvláště výchovných funkcí armády.

Občanskovýchovné funkce PLA přikládá mimořádný význam. Cílem této funkce je příprava mladého člověka k aktivní práci pro socialistickou společnost a její stát. „Nedocenění obsahu a vojenského zaměření této funkce“ zdůrazňuje autor, „vede často k mylné interpretaci role armády jako velké životní školy“ (str. 53). V současné době je však stále více a úspěšněji uplatňováno heslo: „Armáda — škola občanské výchovy“. V duchu tohoto hesla požaduje strana a vláda, aby PLA byla vzorem kázně, odpovědnosti, dobré organizace práce, úcty k pořádku a efektivnosti práce.

Armáda je zároveň školou socialistického vlastnictví a proletářského in-

ternacionalismu pro mladé občany státu. Velká pozornost je věnována úloze pokrokových bojových tradic jako významného prostředku vlastenecké výchovy. Důležitým směrem v obsahu občanské výchovy je také kulturně osvětová činnost zaměřená do řad armády i civilní veřejnosti.

PLA věnuje v rámci občanskovýchovné funkce zvláštní péči práci s morálně narušenými a neukázněnými vojáky.

Cíle a obsah politickopropagační a kontrapropagační funkce vychází ze základní potřeby, připravit vědomí vojáka na činnost v podmínkách příští možné války. Pozoruhodný je zájem, zvláště sociální psychologie v PLA, o rozpracování cílů a obsahu politické propagandy v době míru a v podmínkách příští možné války.

Při popisu ekonomické funkce PLA se zabývá mimo jiné formou účasti armády na hospodářském životě země, úkoly, které armáda plní a plní a jejich ekonomickým přínosem.

Třetí a pátá kapitola problémově spolu souvisí, proto je uvedu společně. Zajímavá je především charakteristika důstojnického sboru PLA jako sociální skupiny. Typický je pro ni vysoký stupeň příslušnosti ke straně, třídně sociální a morálně politická jednota, vysoký stupeň socialistického uvědomění, což z ní činí nejorganizovanější sociální skupinu v armádě.

Na základě analýzy historického vývoje důstojnického sboru, dospívá k těmto zobecněním:

1. důstojnický sbor PLA má od svého počátku lidový charakter, jeho rozhodující část je dělnického a rolnického původu;

2. změny v sociálním složení důstojnického sboru jsou determinovány změnami sociální struktury společnosti, jednotlivých tříd, vrstev a skupin;

3. v jeho vývoji je patrně několik základních vývojových etap;

4. v průběhu tohoto vývoje podstatně vzrostl význam místa a role důstojnického sboru v sociální struktuře společnosti; tento poznatek vede autora k závěru, že je nutné vyčlenit jako zvláštní typ sociálních rolí ty role důstojníků, jimiž se podílí na realizaci politiky strany v civilních strukturách;

5. důstojnický sbor v současnosti tvoří dvě základní generace; ti, jejichž životní dráha je spjata s bojem za socialismus, se vznikem a rozvojem socialistického zřízení, a ta část důstojníků, kteří vstoupili do armády daleko později. Proporce mezi oběma generačními skupinami se mění, což je důležité pro řízení a vzdělání důstojnického sboru.

²⁾ Viz: *Marxismus-leninismus o válce a armádě*, NV 1971, str. 230 a další.

Zvláštní pozornost věnuje autor motivaci studia posluchačů na vojenských vysokých školách, jejich spokojenosti z ukončeného studia, hodnocení získaných znalostí, osobním plánům, hodnotovým orientacím a životním aspiracím.

Zajímavé je zjištění o mimořádném významu počátečního období práce důstojníků po absolvování vysoké školy. Pozorně si všimá příčin jejich obtíží v tomto počátečním období a cest, které vedou k jejich překonání. Závěrem konstatuje celkově dobrou úroveň připravenosti absolventů na práci v jednotkách.

Čtvrtá kapitola popisuje komplex šesti základních sociálních rolí, které vykonávají důstojníci PLA: výchovně vzdělávací, role specialisty, morálního vzoru, politiky angažovaného činitele, autoritativního velitele a role, které přijímá v národní kultuře. Informuje čtenáře jen o některých z těchto rolí.

Ve výchovně vzdělávacích rolích působí důstojník jako učitel a vychovatel vojáků. Složitost této sociální role důstojnického sboru spočívá v tom, že různé konkrétní skupiny se na ní podílejí rozdílnou měrou. Někteří se na ní účastní bezprostředně v procesu výcviku, výchovy a velení, jiní pouze zprostředkovaně. Příznivou podmínkou pro výkon této role je jednota sociálního původu masy vojáků a důstojníků, jednota jejich třídních zájmů. Tato třídní stejnorodost a jednota základních zájmů vojáků a důstojníků podstatně ulehčuje výchovné působení důstojníků na vojáky a v neposlední řadě skýtá dobrou základnu k řešení obtíží i konfliktních situací, které vyplývají z rozdílných podmínek sociálního prostředí, v němž vojáci doposud žili (rodina, škola, práce v závodě, dosavadní životní způsob atd.), nebo mají svůj původ ve struktuře osobnosti.

Cíl výchovy a vzdělávání zahrnuje tři základní obsahové prvky: politickou, vojenskou a technickou přípravu vojáka — občana socialistického státu.

Při realizaci výchovně vzdělávací role důstojnického sboru je nutné respektovat základní činitele a důležité rysy vojenského vzdělání. K činitelům patří: nové společenské postavení a role vojáka jako občana socialistického státu, předpokládaný charakter příští možné války a charakter současné vojenské techniky a výzbroje. Za významné rysy vojenského vzdělávání pokládá autor formování politicky uvědomělých, morálně silných a společensky angažovaných vojáků, rozvoj aktivity a iniciativy vzhledem k jejímu mimořádnému významu v příští možné válce a konečně

nutnost maximálně přiblížit výcvik a výchovu bojovým podmínkám.

Sociální role důstojníka jako morálního vzoru je předmětem dlouhodobého zájmu společenského výzkumu v PLA. Širší teoretický rámec tvoří výzkum etiky vojenského povolání. Jedním ze základních východisek je Engelsova teze, že nejen každá třída, ale dokonce každé povolání má svou vlastní morálku.³⁾ Na základě výzkumu byl zpracován dokument, „Zásady etiky vojáků z povolání PLA“, v němž jsou statutárně zakotveny základní požadavky na normy morálního chování důstojníka. Tento morální kodex vojáka z povolání zdůrazňuje takové etické hodnoty jako solidaritu a přátelství vojáků, vzájemnou důvěru a pomoc, úctu k osobnosti, k nadřazeným, péči o podřízené, spravedlnost, vojenskou zodpovědnost, osobní příklad, péči o svěřený majetek a další. Tyto morální hodnoty tvoří vzorec morálního chování důstojníka PLA současnosti a nejbližší budoucnosti.

Jádrem otázek role účasti důstojnického sboru na národní kultuře je charakteristika některých rysů jeho životního stylu. Nejzajímavější snad je zjištění, že v současných podmínkách nemůžeme hovořit o nějakém jednotném životním stylu důstojnického sboru. Ten je výrazně odlišný u jednotlivých skupin.

Těžiště popisu role důstojníků jako autoritativních velitelů, autor věnuje závažnému problému autority důstojníků. Řeší takové otázky jako sociální báze autority nového typu, proces vzniku a základ autority, činitele, které působí na prestiž vojenského povolání, morální politické hodnoty prestiže vojenského povolání a autority, vztah autority a používání disciplinárních prostředků, rozdíly v autoritě důstojníků v období míru a ve válce.

Závěrečná šestá kapitola pojednává o problematice mezilidských vztahů v armádě. Vzhledem k její rozsáhlosti uvedu jen některé poznatky.

K základním činitelům, které působí na charakter těchto vztahů, počítá autor sociální systém společnosti, charakter vojenské služby, působení vojenské techniky, vliv vojenského výcviku, fungování disciplinárního systému a činnost stranicko-politických orgánů a organizací.

Autor upozorňuje, že značný vliv na utváření těchto vztahů ve vojenských kolektivech mají v současné etapě noví absolventi vojenských škol, jejichž počet neustále narůstá.

³⁾ K. Marx, B. Engels: Spisy sv. 21, Praha 1967, str. 319.

V souvislosti s technickými změnami v armádě je zajímavý autorův závěr o probíhajícím procesu automatizace vojenských činností, což má řadu sociálních důsledků pro soužití ve vojenských kolektivech a vyžaduje mimo jiné věnovat větší pozornost než dosud sociálnímu sjednocování vojenských kolektivů.

Harmonické fungování kázeňského systému má příznivý vliv na utváření vztahů mezi nadřízenými a podřízenými. Sociálními zdroji skupiny neukázněných vojáků jsou především dva typy rodin, v nichž vojáci žili do nástupu vojenské základní služby; skupina vojáků z morálně narušených rodin a skupina vojáků vychovaných ve „skleníkových“ poměrech.

Obě skupiny vykazují nižší stupeň přizpůsobivosti požadavkům vojenského prostředí a vyžadují zvláštní péči velitelů, stranických a mládežnických organizací.

Rozsáhlou pozornost věnuje způsobům utváření uvědomělé vojenské kázně; mezi ně zahrnuje: přesvědčování, povzbuzování, přivýkání a přinucení. U každé z těchto metod formuluje autor několik stručných sociotechnických pravidel, která dávají praktický návod k jednání a jsou užitečná především pro mladé důstojníky, kteří nemají dostatek zkušeností.

Při charakteristice činnosti stranických organizací upozorňuje autor na nové prvky v obsahu řídicí činnosti strany v oblasti sociálních vztahů v armádě.



Pokusím se o stručné zhodnocení hlavního přínosu práce. Autorovi se podařilo dosáhnout obou stránek základního cíle, tj. systematicky utřídit poznatky z dosavadního výzkumu a dát především druhé generační směně důstojníků, teoreticky relativně hodnotnou, sociotechnickou a výchovně cennou a srozumitelnou odpověď na aktuální otázky a jejich praktické řešení. Jeho kniha je zdařilým pokusem o sjednocení teoretickopoznávací, sociotechnické a výchovně funkce sociologie armády. V tom je její hlavní přínos.

Při jejím zpracování autor vhodně spojil teoretické potřeby rozvoje oboru s požadavky vojenskopolitické linie strany. Prakticky a přesvědčivě tak demonstruje, čím může přispět marxistická sociologie armády svým specifickým způsobem k realizaci branných zájmů strany a státu.

Princip konkrétně historického přístupu, třídní princip, úsilí o přesné definování používaných pojmů, vědomí charakteru a mezí materiálu, z něhož čerpá své zobecnění — tedy i vědomí jistých mezí práce — náleží rovněž k pozitivním metodologickým stránkám práce.

Každá dobrá práce vyvolává nejen uznání, ale vytyčuje nové otázky a vyvolává diskusi. Stručně upozorním na nejzávažnější z nich.

Především jsou určité rozdíly ve stupni relativní pravdivosti poznatků jednotlivých kapitol; to si autor uvědomuje. Někde čerpá podklady pro své zobecnění z reprezentativních materiálů, jindy pouze ze sond; to znamená, že tyto poznatky mají více hypotetický charakter.

K významným směrům sociologického výzkumu, mimo ty, které uvádí autor, patří studium vzájemného působení sociální struktury společnosti a armády.⁴⁾

U tematiky vojenských kolektivů, které patří rovněž k významným směrům sociologických výzkumů, můžeme hovořit doslova o explozi zájmů a poznatků z této oblasti, zvláště v sovětské vojenské teoretické literatuře.⁵⁾

V případě vnější funkce socialistické armády nemůžeme již zůstat u tradičního pojetí. Nejen do oblasti vnitřní, ale i do sféry vnější funkce socialistické armády se promítá dialektika obecného a zvláštního, internacionálního a národního. A. A. Jepišev⁶⁾ upozorňuje, že v současné etapě vývoje došlo k rozšíření a prohloubení některých stránek vnější funkce Sovětské armády, k nimž patří: zajištění bezpečnosti sovětského státu, ochrana mírové tvůrčí práce sovětského lidu; skutečnost, že každá socialistická armáda je v současnosti nejen nástrojem obrany nezávislosti a socialistického rozvoje vlastní země, ale i ostatních zemí socialistického společenství; významným směrem (stránkou) vnější funkce Sovětské armády je zamezení vývozu imperialistické kontrarevoluce v současných podmínkách; konečně socialistické armády jsou významným činitelem, který slouží k udržení světového míru, odvrácení nové světové termonukleární války, o jejíž rozpoutání soustavně usiluje světový imperialismus.

⁴⁾ Viz např. K. A. Vorobjev: *Izmeneniya v socialnoj strukture obščestva i razvitiye vooružennych sil*, Moskva, VPA V. I. Lenina, katedra vědeckého komunismu 1969.

⁵⁾ B. M. Puzik: *Predmet i metody konkretnych vojenno-sociologičeskich issledovanij*, Moskva VPA V. I. Lenina 1971, str. 26–30. Viz např. F. I. Minjušev: *Socialističeskij vojskij kolektiv*, Moskva VPA V. I. Lenina, katedra vědeckého komunismu 1972. M. P. Korobejnikov, *Sovremennij boj i problemy psichologii*, Moskva Vojenizdat 1972. *Sbornik, Sovetskij vojskij kolektiv*, Moskva 1972.

⁶⁾ A. A. Jepišev, *Mogučeje oružije partij, Vojenizdat, Moskva 1973, str. 18–23.*

Tato nová určení vnější funkce Sovětské armády se v určité míře vztahují i na ostatní armády socialistického společenství. Jsou mimořádně významná pro pravdivé teoretické řešení řady jiných otázek, např. sociálních rolí vojáků z povolání i základní služby, pro určení místa a role sociální skupiny vojáků z povolání v sociální struktuře společnosti atd.

Jednoznačné zařazení důstojnického sboru do skupiny intelligence na základě znaku životního statusu a výkonu služebních funkcí důstojníků pokládáme za teoreticky neobhájitelné (str. 79). V naší literatuře J. Sedláček přesvědčivě ukázal neurčitost a mnohoznačnost těch znaků, pomocí nichž je vymezována intelligence jako sociální vrstva.⁷⁾

Tyto poznámky nic nemění na základním faktu, že autorova kniha je nepochybně přínosem pro rozvoj marxisticko-leninské sociologie armády. Polská sociologie armády má příznivé podmínky pro svůj další rozvoj. Má již patnáctiletou tradici, bohaté zkušenosti z výzkumů, zachovává nepřetržitou kontinuitu v základní marxisticko-leninské orientaci, disponuje institucionální základnou, připravenými a zkušenými kádry, solidně zmapovanou sociologickou problematikou vlastní armády. To ji opravňuje k nadějím, že v budoucnosti dosáhne dalších úspěchů, zvláště v oblasti sociologie výchovy a vzdělání, která tvoří relativně samostatnou i perspektivně významnou oblast marxisticko-leninské sociologie armády.

⁷⁾ J. Sedláček: Je tzv. intelligence společenskou vrstvou? Sociologický časopis, č. 2/1969, str. 177. Od téhož autora: Pojem intelligence v sociologii. Praha, Universita Karlova 1969.